

Jämsän kirkkunta,

N° 1.

Muinaisjäännöksiä
Jämsän kihlakunnassa
Lutellut H. H. Salminen.

Maatieteellinen silmäys.

Jämsän kihlakuntaan luetaan vuodesta
1870 seuraavat kahdeksan pitäjää: Jämsä,
Korpilahti, Kihmäinen, Kuorrevesi,* Längel-
mäki, Orjärvi (Oriveden kappeli), Kihmä-
lahti (Kangasalan kappeli), Luopioinen
(Hauhon kappeli) ja Sahalahden pitäjään kuu-
luvat Pajulan ja Vehkajärven kylät, joilla
* ~~Niin luvut~~ ^{lausevat} seurakunnan asukkaat ^{Kuorrevesi} joko nimen ^{seuraksi} ~~Vehkä~~ ^{Kuorrevesi} muut
useimmin käyttävät Kuorreviä ja jotkut Kuorvein.

kylillä itsellensä on oma kirkkonsa.

Näiden suuruus manttaalittain vuoden 1880 lopulla oli: * Jämsäsfä 57,14; Horpilahdella 49,97; Kuhmosisfa 44,18; Kuorvedellä 15,23; Längelmäellä 25,5; Eräjärvellä 15,25; Kuhmalahdella 26,48; ja Wehkajärvellä lähes 5 manttaalia.

Kihlakuntaa rajoittaa pohjoisessa Jyväskylä ja Petäjävesi (Laukaan kihlakuntaa), luotesfa Keuru (Kuortaneen kihlakuntaa), lännessä Orivesi (Kuorveden kihlakuntaa), Kangasala ja Sahalahti (Pirkkalan kihlakuntaa), etelässä Hauho (Hauhon kihlakuntaa) ja Padasjoki

* H. Sanomat N:o 31 w. 1881.

(Hollolan kihlakuntaa), idässä, Pääjärven itäpuolella, Sysmä (Sysmä - Sysmäki), Luhanka (Luhanka) ja Leivonmäki (Heinolan kihlakuntaa).

Maan laadun puolesta on kihlakunta hyvien epätasaista ja mähistä. Tasankoja tuskin yhtään, jos ei lukuun ota Jämsäsfä (Kuorvedelle tulewan maantien warrella) olevaa neljän wirstan pituista "Kollin"- ja "Eräjärven" kangasta. Suurempi wijetty lakeus on "Jämsän-jokiwarssi"; Mähien ^{ja} puoria ^{yltäänsä} korkein on "Rappuoruori", Jämsäsfä "Jämsän-niemellä" ^{fi}

Päijänteen rannalla, niiden välissä lakteja, ja
niitä joko järvi, lampi, joki, puroon eli suoma.
Siinä yleiskurvaus kihlakunnan maan laadusta.
Kivet melkein yltä yleensä laajat ja näihin ai-
koihin asti kaunistetut tuhansilla tuikeilla,
hongilla, lakkapäillä petäjillä. Jylhiä, jopa kol-
hojakin kiwikko vuoria, etenkin Päijänteen
rannistolla, kohtaa manin paikoin. Nämät,
kuten muutkin Suomen vuoret, ovat pääasiatti-
sesti granitti kiviä. Jämsästä, Rakkavuores-
tä ja Pyykinmäestä ja Korpilahdella. "Vanhan-
päästä" on erästä laia vaaleanharmaata,

pehmeätä kiivä (granittia), jota on hyvin
helppo halkoa ja murtaa minkä muotoiseksi
waan tahtoo, ja tulesi ei halkeile eikä murru;
siksi valmistetaan siitä paikkakunnalla uunit,
jopa itse parhaisiin vierashuoneisinkin ja kauniit-
pa ovatkin, kun muuraajan käsi on ensin kiivet
silitellyt suoriksi ja sileiksi, jotta saumansa
ovat kuin tiilien saumat. Kestävyydestä ei
mitte taida vertoja vetää mikään, sillä ne
lämmittävät, ilman ~~suur~~^{eri}ttä vaaroja, voivat
kestää viisin - kuusikymmenen vuosin.
Kihlakunnan monet joet, purot, järvet ja lam-

mit purkawat wetensä Päijänteen, Längel-
män weteen ja Roinneen (Hauholla), ainoas-
taan Kuop³erwesi siihen tulewina lisäwesineen
laskeutuu Meläskosken kautta Kasilan eli
Totkan-selkään ja sieltä Kuoweden kautta
Näsijärveen. Toin siuru wesi "jana" on
Jämsänjoen kautta Päijänteen laskeva
wesi-jakso, joka ottaa alkunsa Mutkialta
Haukijärvestä ja Teuralammista, tullen sitten
Jämsänjärveen, (Pitäjäweden kirkolla) ja sii-
tä monien muiden järvien ja koskien lävitse
(Kalmarweden, Kalmarwiran y. m.) Kankarisweteen,

johon liittyy Keurumun rajalta Tuohikotasen-
ja Harunwetämän järvistä, sekä Kuorve-
weden puolelta Liesjärvestä ja Kuorve-
weden ja Jämsän rajalla olevasta "Jämsänjärvestä",
tulewa wesi haara, Koi- eli Lahnaojen kaut-
ta. Kankariswedestä wesi Jämsänjoki * Rekolan-
kosken ja Jämsänkosken kautta weden Päijän-
teen "Tiirinselkään."

Korpilahden wedet kokoontuwaat suurim-
maksi ofaksi Muuramenjärveen ja siitä

Muuran- (Muuramen) koskea Päijänteen, yksi
* Jämsänjokea, ainakin alkujouksullaan, on muinaan
kutsuttu Joutsenenjokeksi. Kato. Linnellin wäitöskirja, "De
Tawastia" s. 34. Talokk. E. Kuwela Jämsästä kertoi vielä jotta hän-
kin on kuullut sen nimen ja että Jämsänkosken alkujouksu, nyky-
kinen Rekolan-
koski, kutsuttu Joutsenenkaulaksi.

ofa Saarijärven (Kartoisja Luvi järvi) ja siitä
Laakoskea myöten Laalahteen Päijänteesjä.

Kuhmoisten vesistä menee ofa Päijänteesen
ja ofa Hämeenselällä olevien Summenen ja Vi-
jaon järvien kautta Suopioisiin Kukkion jä-
veen, josta, saatuaan Suopioisten vedet li-
räksi, Kuiran - eli Puutikkalan salmen kaut-
ta Roineeseen.

Ofa Kuorreveden vesistä laskeuu Län-
gelmän weteen, johon Längelmän, Eräjär-
ven ja Kuumalahden wedetkin yhtyvät. Sit-
ten saatetaan nämä vedet Kalkeakosken

kautta Satakunnan vesistöön ja vihdoin
Kokemäen jokea Pohjanlahteen.

Maanviljelys kihlakunnassa ei witä
ylipäänsä ole kuitettawalla kannalla, ehkä
kyllä jo paljon talonpoikaistiloillaki on
ruvettu seuraamaan uudemman ajan
parannettuja wiljelystapoja ja pitäänsä
huolta wiljelysmaiden järjellisemmästä oji-
tuksesta sekä käyttämään työkoneita; mutta
warsin paljon on wanhoilla oljoitaki
waikka ei warallisuuskaan olisi esteenä
parannusten toimeen panemiseen.

Koppilahdella ja Jämsän metsä kul-
milla, Huhtosa^{si} sekä Kuorvedellä käyt-
etään kaskan polttoa vielä hyvin yleiseen,
muisa pitäjissä jo vähemmän.

~ Kyt jo melkein hävinnyt rakennus-
tapa, lukematta sawupirttien, joita
jonkuun vielä tapaas, aikaa, oli:
1. Asuinrakennus, jossa oli pirtti, sen edes-
sä tupa soikulaisella kammarilla wieres-
sä, johon kumpaaninkin mentiin niiden
japirtin välillä olevasta porstuasta;
^{toissa}
~~jossa~~ tavallisesti oli kahden puolen ovi.

2. Parwellinen kaksi puoleinen hewoistalli, toinen
hewoisille ja toinen heinille (kapeampi), jossa
myös muitakin kaluja säilytettiin ja siksi wa-
rustettu usein puufukolla. Heinä puoletta
meni yksipuol rappu (pykälikkö) parwelle.

~ ~~Karvetoja~~. Silpulla häwi hewoset pirtissä.

3. ~ Karvetoja 2:si, toinen suurempi lehmille,
pienempi lampaille ja vasikoille yhdellä
eli korkeintaan 2:lla pienellä ikkunalla
takaseinäsfä, jotka tukittiin jollakin
waate tahi olki tukolla, joten eläimillä niissä
oli alituinen yö. Kummallakin näistä etupuo-

lella erityinen räystääs, kutsuttu "riima". Lehmä-
 stan (~~tarvallisesti~~) wiesjä, "wäisellä" wäisjä, talli
 oijille ja heinille. Kaikki ^{näin} ympäröiten pihaa tarval-
 lisesti. 5. Sauna jonkinlaisella kadoksella edesjä
 ja kota, erillensä vähän toisista huoneista. 6. Si-
 tat, yksittäin, rakennettu alus hirsiiin pystytet-
 ty. neljän tolpan ^{eli pölyn} päähän pantuun puolikas ^{tali} eli
 kokonaisten hirsien päälle. Mainittuun tolppain pääs-
 jä olevien hirsien päälle ladottiin peronaito ja
 sitten wasta sen päältä alkoi seinät. Näi-
 tä oli ruoka, wija-, waate- ja tyttären- pal-
 weliaint, misä niitä oli, aitta. Tawataan

myöskin paikoin kaksinkertaisia aittoja, jois-
ta glimmäistä kutsuttiin „lutiksi.“ Hevois-
tallien päällä ^{myös} ~~tallien~~ w. Hevoisilla yhdestä
puusta tehty pitkä ruuki silpui pitämisek-
si; ^{Tämä} ~~joka~~ ^{tallissa} ~~oli~~ ^{je} ~~pilttoon~~ toisella puolen, ^{nimitettiin} ~~kun~~ ^{silp-}
puu ruvettiin tallissa antamaan, toisella
puolen ^{oli} ~~heinä~~ häkki; niin ^{pitä} ~~että~~ jokainen hevo-
nen ~~pitä~~ oleman irroillaan pilttuuspaan.
Pilttuitten välille pantiin kangas etteivät he-
voiset woineet potkia toisiaan. Lehmät oli-
wat naretoisja kythyesjä witsa-kythyllä, kuusen
oksista tairutetuilla pumkautainilla, jonka

niskalaudassa päälläpäin oli aina wiisisoppi, ettei painajainen voinut tulla ajamaan.

Wiisisoppi käytettiin hywin yleensä lyysinkiuluin ja maito hehloin poljan alapuolelta, ^{ki} ettei pahansuopa voinut maitoja pilata.

Kauppapaikkana, ennen maakauppiaitten ja nykyisten kulkuneuvoin tultua, oli pääasiallisesti Turku aina Saarijärven ja Viitasaaren salomaita myöten. Syksyllä, Mikkelinpäivän ja Pyhämiestenpäivän välillä, teurastettiin ("lahdin teko") lehmia, lampaita ja wuhia, siat wasta "Pyhänpäivän"

tienoilla. Lihat suolattiin tiinuihin ja joulun kahden puolen oli niiden paistaminen, joka tehtiin ja tehtäänä nytkin, puisisa "lihakouruisia" pirtin pesässä. Kun lihat oliwat kypsyneet ja lihakouru lihoineen wedettiin ulos pesästä jaettiin tarwallisesti koko perheelle palanen lihaa, "titiäisiksi", jos sattui vieraski olemaan saapurilla niin sai hänkin osan. Lapset eiwät myöskin unhohtaneet leipäpalasineen kourun puhdistamista.

Talwella Heihin tahi laskiaisen mark-

hinoille lähdettiin Turkuun viemään myy-
täväksi ylettyvät ja säästetyt voit, lihat,
talit ja nahat, sekä pellawat. Matkaan wa-
rustettiin kaikella huolella; hevonen, jolla
lähdettiin, jidettiin vapaana muusta ajos-
ta ja ruokittiin tavallista paremmin jo
useampia päiviä ennen lähtöä. Kuorman,
johon alle reengijalle pantiin vienti ta-
warat ja päälle hevoisen ruoka, heinät
nuorasta tehtyyn verkkomaiseen, heinäsäk-
kiin, perän päälle pantiin neliskulmainen
mykewä kantinen ewäskistu, niin että awai-

menreikä tuli kotiapäin katsomaan; taka-
na riippui päräinen „apekoppa“. Ewäskistu
oli niin suuri jotta sinne muitten ewäitten
mukaan mahtui noin tuopin eli kannun
wetoinen puinen lekkeri, jossa oli „mustan-
mullin“ maitoa. Tätä warten kuului jouh-
koon pieni parin kolmen ryyppyn wetoinen
kastrulli, jossa saatiin „maito“ polttamalla
lämpimäksi jos pakkahan liian ankaraksi ai-
koi. „Turku“ eli „matkamiestä“ saadettiin toisel-
la hevoisella, joka silloin weti matka-kuormaa
ja matkahuvinen sai wedettäväkseen saat-

tomiehen reun, siihen vähän pantuna ewäswarja,
päiwän eli puolentoista matka; samoilte tie-
noin mentiin vastaanki: sillä matka —
aika oli jo tullut tunnetuksi monista ko-
kemuksista. Menomatkalla jätettiin syöttö-
ja yötaloihin ewästä palausmatkalle. —

Perille päästyä, jossa tavallisesti wuoroyttun
2 päiwää ja tawarain kaupaksi saatua
ostettiin wuotuiset tarpeet, jotka pääasi-
allisesti olivat waan suola ja rauta, myö-
hemmin kahwia ja sokeria, mutta ei nii-
tä enempää tarwittu wuodesa kuin se mi-

tä ewäshistusfa saattoi tuoda. Tuliaisiksi tuo-
tiin miehille "Turun sawipesa piipput," jotka
~~tavallisesti~~ ^{ennimmittöin} saatiin kaupantekijäisiksi, waimowa-
ille Turun naisten kutoma "jäälina" ja lapsille
"lettiwehnästä."

Waikka ostot olivathi näin monenlai-
set jäi kumminkin rahaa vielä talon muihin
wuotuisiin menoihin, useille enemmätki. —
Palausmatkalle lähdettyä ei ewäshistu enään
saanut reesfä olla niinpäin kuin mennessä waan
se piti käännettämän niin, jotta awaimenreikä
tuli taasenki hotiapäin s. o. eteenpäin katsomaan,

kun se menneenä oli jälkeinpäin. Kotiin tultu-
a sai onthamies ja hewoinen päivän ja parikin
lepovaihoa raskaampiin töihin rupeamasta
ja sauna oli tietysti ^{miehelle} myöstylynsä walmis
ensi iltana.

Huivoinen talvitie Turkuun, tässä ker-
rotuille seutulaisille kulki Jyväskylästä ~~kant-~~
~~ta~~ Korpilahdelle, jossa Wanha = Tukhala oli
talvikeskustarina. Tästä korpia, järviä ja sa-
loja myöten Paimajan, Haahin, (Korpilahdella)
Jussilahden (Jämsäsfä) kylien kautta "Patalah-
delle" (järvi) ja siitä ylös "Hörhää" (notkelma)

*. Olavantiem tultua pitäjään läpi Jyväskylästä, Siittunen oli kesti-
kierarissa 130 vuorok.

* oik. Rämässalo (E. A. Tunkelo)

myöten Jämsänjoelle, josta wanhimpina aikoina
Wirkajärven (Jämsäsfä) ja Onnin (Kuhmosissa) ta-
lojen kautta "Länkipohjaan Längelmäellä. Si-
tä Längelmäeltä myöten Hakosalmeen.

Hakosalmesta Saloon, (Rämässalo), Saviniemeen,
^{Lola} Salolaan, ^{delle} Lewäslahteen (kyliä Längelmäellä),

Kauppilaan, Uihurilaan (kyliä Eräjärvellä), Vok-
siaisiin (Kuhmalahdella), Mottiaan, Korpini-
meen, Taustiaan (kyliä Sahalahdella), Salmin-

^{kkaa} taustaan, Luikalaan, Onkkailaan, Nimälään
Jämsästä kulki ennen waan yksi maantie etelään ja
se meni Jämsän kirkolta Wirkajärven talojen wieritse
Onnin Kuhmosissa ja sieltä Länkipohjaan.

2) Sitten kun Jämsästä tehtiin maantie Hallin kaut-
ta Längelmäelle, muuttui Turku tieksi sille Kolhuin-
saakka ja siitä Kolhinselän y. m. järvien kautta Kilkkilään ja Hakosalmeen.

Luultavasti
ajettu Länki-
pohjasta Hako-
salmun Tunkelo-
sen kylän kautta
(ei ole selkeä
myöten).
E. A. T.

(Pätkänneellä), Wälkeekoskeen, Liuttuun (Pääksmäellä)
Korhoon, Hailunkoskeen (Ikaasfa), Jipuriin (Kylmä-
koskella), Vuutajärvelle (Ujallasfa), Humppilaan,
Jokioisiin (Tammelasfa), josta sitten matka eni-
mäkseen hiene jatkunut maanteitse Someroon, Mart-
tilan ja Liedon pitäjään lävitse Turkuun.

Pellawia wiljellään kihlakunnasfa yleensä,
mutta enimmäen ja parhaimpia Längelmäellä,
sillä nehän owat jo kauemmista ajoista asti
olleet kuuluisat. ~~Ette~~ ^{Kiikfi} Längelmäellä on ruwettu
runsammin wiljelämään pellawia, sanoi muudan
talonmies siellä, „että sitten saadaan taas toisek-

si kesäksi pellawajälkeen hywät ohramaat.”

Maanlaatu, mutta myös seki että Längelmäellä
katetaan pellawasmaat lehtilannalla, antanewat
niille niiden hywyiden; sillä ^{niiden} ~~muu~~ wiljelys-tapa muis-
fakin pitäjisfä on jokseenki samallainen. Kylwö teh-
dään tuomen kukkiesfa ja maa johon kylwetään
pitää olla hienoksi muokattu. Tultua noin 2-4
tuuman mittaselle taimelle ~~kytketään~~ ^{si} rikkaruohot
seasta pois. - Sylkkyin täysiksi tultua ja warsien
wähän kellertäwähii juurelta wedettyä rewitään
pellawat ylös ~~maasta~~ ja pannaan ^{kaksi maalifini} ~~lajiin~~ ^{latpat}
wastattain, waan ei ihan toisiinsa kiini. Täsfä

saavat sitten olla jonkun päivän kunnes alkavat
vähän lämmitä, jolloin niistä rohitetaan sylkyt poi-
si, sidotaan "pijoihin" ja viettään likoon, mieluum-
min valkeawetiseen virtaamattomaan weteen,
josfa ovat siksi kuin "luut" (lustot) mielellään
erkanewat kuituista. Siihen tarvitaan weden
tavallisen lämpimänä ollesfa noin 2:n viikon
aika. Lion pohjalla pellawain alle, jos pohja
on pehmeä ja rutanen, pannaan joko lehtoja
tahi olkia etteiwät pellawat mustu. Liosta
ylös otettua asetetaan pellawaspijot ^{kuivumaan} (aidalle,
tahi kyhkälle kedolle, ^{jolloin} piijon tyvi lewitetään

lewälleen jalaksiin. Paikoin lewitetään ^{ne} mi-
tylle ^{pitkälle} ~~hjalleski~~, kuivumaan, ja kun ^{fittu} fowat
hyllin ilma kuivat, korjataan ne suojaan
johonki katon alle, josta sitten pitkin syksy-
ä otetaan saunaan tahi riikeen wienoon
lämpimään kuivumaan loukutettawik-
si. Tämän perästä ne lihdetaan ja widotaan,
ja sitten wasta ovat walmiit kaupaksi käymään.
Kehrättäwäksi ne vielä tarvitsewat häkylöitä
ja harjata, ja näin saadaan niistä kolmen-
laisia / tappuroita (rohtimia) witeitä, "häkläi-
siä" ja "harjeita".

Tuonois aikoina kävi Hämeenjä paljon
pellawain ostajia aina Oulun tienoilta
saakka ja weiwätki niitä monin kymmenin
kuormin keirasmaan. Kuormainsa peitoksi
ja muutenki ostivat myös "rohtimista"
(widetappura langoista kudottua neliniitistä
kangasta) ja "täyswartista" (häkylä tappu-
ra langoista kudottua neliniitistä mekko-kan-
gasta.)

Päitsi maarwiljelystä ja karjanhoitoa
harjoitetaan vielä runsaasta määrin kalas-
tusta, ehkä tosin saalis on vähentynyt si-

hen määrään jotta jo silakat (hailit) ja osaksi
sillitki ovat tulleet kauppa-tawaroiksi; ~~mitä~~
meträstys on vähemmän tonttelias. Karkua
tawataan vielä Kuorreweden ja Längelmä-
en takamailta, sattumalta niiden naapurisessa-
kunnissaki. Ennen ollut yleinen koko kihlakunnas-
sa ja käynyt ahteraan kaurahalmeissa, silloin
kun ei raswasempaa ruokaa mieli tehnyt.
Tänne hänelle warustettiin wiina kottila,
sillä kontio ukko ottaa kansa halulla siema-
uksen, waan siihen yhdistettiin langoilla "tuli-
luikut" joten nalle usein saiki nahallansa

maksaa naukkunsa.

Enenkun lähdin kertomaan lyhyttä ja
waitinaista kertomustani kustakin kihlakunnan-
pitäjästä erikseen, huomautan että taikausko, jota löytyy
vielä monesja kohdin ja epäluulo olivat työni vaike-
uttajana, ja siitä syystä etenki jäi saamatta moni
kiwiase, koska niillä „ukonnuolina” muka woi tan-
sit ihmisestä ja eläimistä parantaa ja tulenki it-
sewaltaisuuden saada pysymään määrättyin
rajain sisäsfä. Moni ase todistaaki itse että
jitä on käytetty taikauskon wälikappaleena,
kun siitä on weitsen kansja kaaputettu kiiveä.

Muonamies Elias Jonanpoika Jämsän Yjätäsä,
jolta sain yhden kourutaltan ja jota oli weitsellä
wuottu, sanoiki „kun siitä wuote ja ottaa sisään-
sä sitä jauhoa niin pääsee kaikenmoisista äkki-
näisistä taudin kohdauksista, niinkuin puruis-
ta, pistoksista y. m., niin ihmiset kuin eläimet-
kin.” Toiemmin oli sama mies toiselle kertonut, että
hänellä vielä oli toinen suurempi samallainen
ase, mutta hän ei sitä ilmoittanutkaan, ettei
kaikkia hänen lääke-aineitaan saatu häneltä
pois wihotelluksi. Kolme markkaa hän waati
ensin siitäkin minkä häneltä sain, mutta

^{nsä)}
isäntä^{nsä)} sai sen tingityksi 1 mk 50 penniin.

Tuon minulle antamansa „ukonmuolen” hän
sanoi töytäneensä Honkasen talon Kotiojan niityltä
ladon edestä ukkosen ilman jälkeen, josta se oli
piirtänyt maata ja hän siitä syystä ravennut paik-
kaa kaivamaan. Isian todellinen laita lienee
kuitenkin ollut niin, että hän ne kumprasetki, sen
minkä häneltä lunastui ja mikä hänellä jätellä
on, sai Honkasen kalu aitasta, siellä renkinä
ollessaan muuan vuosi sitten; sillä ~~jälennin~~
kun tulin Honkasen taloon, niin kertoi isäntä
että haidän kaluaitasfa oppensa jalta oli

kaksi, suurempi ja pienempi, „ukkosennuolta”, vaan
hävinneet sieltä, tietämättä mihin.

Eräjärvellä Wihosjärven kylässä menin kirk-
kovaärtin taloon, saadakseni tietää josko kirk-
kosfa olisi säilytettävänä mitään muinaisha-
lujia. Isäntä ei ollut silloin ihan kotona; emän-
tä^{minun} wei kammariin istumaan, koska isäntä oli
pian tulewa. Täällä kysyin emännältä eikö
keillä ole „ukkosen-waajoja” eli muita tuommai-
sia wanhaja asuja, johon emäntä wastasi;
~~jotta~~ „on yksi „ukonmuoli.” Kysyttäni mitä
sillä on tehty, sanoi hän ettei sillä muuta ole tehty

* Eräs myöskin paikoin nimitelään ukkosennuol-
lia eli kivihauden apita.

kuin että miehet kiertävät sen kansa kasken ennen
kuin polttamaan surwetaan, ettei kulo mene.

Nyt pyysin emännän hakemaan tuon nähtä-
väksi ja sen hän kohta tekikin. "Vuoli," joka ei
ollut mikään muu kuin kahtena kappaleena
olewa hyvän puoliseksi hiottu kivinen kourutatt-
ta, oli käärittynä nokisen räsyn sisään, todis-
taen niin, että se oli palolla ollut, ja paloa kier-
täisfä pudonnutki kalliolle ja mennyt kulma-
poikki. Kysyttäni ^{nyt} emännältä saanko sen
museoon wietäväksi; ei sanonut woiwansa
hän sitä antaa ilman isännän luvatta.

Pian tuli isäntä kotia, jolle pyyntöni uudistin, li-
säyksellä, ettei suinkaan hän siis mahda enään
uskoa taikakeinoja koska seurakuntalaisilla on
ollut häneen sellainen luottamus että ovat watin-
neet kirkkowäärtiksi ja huomauttain ettei tuo
hänen tulenhallitsia kiwensä ollutkaan mikään
"ukoksen nuoli," waan muinaisten esisäimme
kiwinen työase, myöntyi hän pyyntöni, waan
nähtävästi hywin wasten mielisesti. Lunastus-
ta hän siitä waati 50 penniä, koska hän olisen
itunki ostanut. Kiirelttäni siellä munalla tulon
wielä samaan kylään takasin, Kuhlmalahdelle

mennäkseni, jolloin sain saman talon waaril-
ta pienen hywin kauniin kourutaltan, jonka hän
sanoi, kuten senki minkeä isännältä sain, löytäneen-
sä Eräjärven wesi-jätöltä, joten tuo edellinenkään
ei ollut oston kautta joutunut isännälle. Viherlan
Heikkilän waarilla Hesehielillä on pieni kiwi talt-
ta, jota käytetään lääkitykseen ja muihin taika-
temppuihin. Sitä haetaan kyläänsäkin lainaksi tar-
peen tultessa. Hesehiel Heikkilä oli saanut sen
ostaa eräältä paimenelta, mutta sillä ehdot-
ta että hänen pitää sen saaman vielä joka hevät
kayan kiertämiseen, sitä metsään laskettaisja

ja siis sitä ei annettu minulle millään ehdolla.

Vihasjärven kylässä eräällä talosja sanottiin
olewan kaksikin „ukkonen nuolta“, mutta niitä
ei myös luwattu antaa ja eikä näytettykään.

Samoin kävi Luopioisissakin Padankuuden
(Padankosken) Kuljalla, jossa kansja oli kaksi
kourutalhtaa, toinen $3\frac{1}{2}$ tuuman mittanen $1\frac{1}{2}$
tuum. lewyinen, toinen 5 tuum. mittanen $1\frac{3}{4}$
tuum. lewyinen, jokseenki hywästi hiotut.

Nämä kyllä näytettiin, mutta ei suostuttu anta-
maan pois, vaikka koitin siihen käyttää kaikki
keinot mitä taisin.

Paihoiin oli sellainenki käsitys, jotta "nois-
ta tuommoisista wanhoista kappaleista mahditaan
makraa suuret voitot koska niitä nyt niin kerä-
tään" ja siis "ei niitä siin anneta".— Samaa
aikaan olivat nimittäin, juuri edelläni kerällä
1881, herrat Liljus ja Steijer Hamäläisen ora-
kunnan kansantieteellisen museumin keräysmat-
kalla kihlakunnan etelä osasta ja edellisellä
kesänä oli ollut majisteri Jaakkola samoilla
matkoilla ja tietysti he jokainen myös otte-
wat talteen muinaismuistoihinki kuuluvia
esineitä, etenki kiwi-aseita, ja ovat heidän

✓

Jämsän kihlakunta.

N° 2.

kauttansa muscoihin saapuneet ja niin mi-
nun luettelostani jääneet pois.

Huopaisuudensa vuoksi olkoon mainittu tä-
sä sivu menen, eräs tapahtuma kuinka epälu-
toisuudella tällaisia keräilyitä katseltiin. Lah-
din nimittäin eräänä iltana Eräjärven puolelta
resitse soutu miehen ja vaimon arvella tulemaan
Kuhmalahdelle. Eräjärveltä neuvottiin minulle
tiellä ja sanottiin kohta rannasta Kuhmalahden
puolella Puntarisja olevan ison varakkaan
talon (rusthollin), jota leski emäntä tyttä-
rineen hallitsee, josta warmaan saan yoma-

jan perille päästyäni. Ilta oli kaunis, veden
pinta ihan maito tyyni, tuhat ääninen lin-
tuin wiserrys raikui saarien ja salmien ran-
noilta, kalain mulahdukset yhtyivät airoin-
mulkeeseen. Kaikki oli lumoavaista ja mat-
kaa jouduttavaa. Wenke seifahti rantaan
ja soutumies sanoo nyt ollaan perillä. Kat-
sahdin kelloa ja se näytti 12 (yöllä). Wähän
matkan päässä rannasta näkyi komea wäri-
tetty talo, jonka soutumieheni sanoi neuwo-
tuksi taloksi. Soutaja otti osan kapusistani
ja lähdimme yhdessä astumaan taloa koh-

din. Kartanolle tultuamme vallitsi siellä
yön hiljaisuus; ainoastaan eräs palvelia nei-
tonen istui asuintuvan portailla ommellen,
tietysti omia ompeluhuksiansa. Tältä tiedus-
tin hattiwäkeä yömajan saamiseksi. Tyttönen
sanoi ne jo olewan makuulla ja tuskin woiwan
mennä enää heitä herättämään, mutta pyynnös-
täni suostui kuitenkin lähtemään. Tultiin näin
emännän makuuhuoneen ovelle, jolle tehtiin
hiljainen koputus. Pian kuului sisästä owea
awaamatta kysyvä ääni, mitä tahdottiin?
Selityksen annettua, ewättiin sitä, muunmu-

asfa sillä, että nyt juuri oli huoneet kunnatut,
mutta uudistettuani pyyntöni, koska olin tun-
tematon seudusta ja niin outo etempää yö-
majaa etsimään ja kun ei soitajanikaan
sanonut osawansa muulta majan saan-
tia neuwoa, käski emäntä piian viemään
minun pihan toisella puolen olemaan pytin-
kiin ja tekemään makun tilan siellä. Mutta
minä en ollut vielä tyydytetty tällä; watsa
waati kansa jotakin. Olin nimittäin ollut
koko päivän syömättä ja siis pyysin saada
myös vähän iltaista, waan sen emäntä ^{kiel-}~~pa-~~

si ja lisäksi sitten vielä yömajanki, koska tuom-
moisia keräiliöitä, joita viime viikolla kulki
kaksi, ei voi uskoa. — Koko keskustelu hävi lu-
kittuin owien tawitse. Täytyi kun täytyikin
lähteä edemmäksi waan. Oppaani (soitajani)
suostui kapusiani kansani kantamaan edelleen
ja vähän matkan päässä saavuimme pienoi-
seen talonpoikais taloon. Täällä kohta luwat-
tiin yösiä ja iltaseksi tuotiin wita, leipää ja
nuorta maitoa. Kun siis päättyi Eräjärveltä
neuwoitu lupaisan majapaikan saantitoi-
wo. Olin tuosta kepposesta niin harmistu-

mut, etten huomenukskaan mennyt mainittuun taloon
takasin, ehkä siellä, sanottiin olevan tallella nais-
ten satula siltä ajalta kun ei vielä ollut rattai-
ta eikä maanteitä ja jolla ratsain oli mui-
naa tullut enää sanottuun taloon; siis
vikein morsius satula.

Havainnoistani, mitä tuliv huoma-
maan, päättän on Eräjäärvi ja Luopioinen
kiwikauden kaluista ja siis asutuksesta ol-
leet rikkaimmat kihlakunnat. Kaikialla
kihlakunnat kiwikaluja löytyy ja osaksi ni-
itä sainki, vaikka tietysti vielä paljon jäi

puileilemäänki, joista en saanut tietoakaan,
ja siis olisi toivottavaa että kansakoulunopetta-
jat ja lukkarit, jotka etenki paljon tulevat
kuntalaisten tuttavuuteen, ynnä muutki, koit-
taisivat saada tällaiset, kuin myöski muut
muinaisjätteen talteen ja muistiin pannaiksi
niiden löytöpaikat sekä mitä muuta niistä
tiedetään kertoa.

Kummakseni sain nähdä ja kuulla muuta-
mia oppineiksi sanottuja miehiä jotka iwalla
puhuivat tällaisista keräyksistä; kuin sitä vas-
taan taasen monet talonpoikaiset miehet oi-

kein innolla tahtoivat tuoda ilmi ja muistiin
jotakin seudunsa muinaisuudesta. Harras
muinaisuuden ystävä tässä kihlakunnassa
on tohtori Toppelius Jämsässä. Hänellä
löytyy kotonaanki pieni kokoelma muinais-
kaluja ja useita hänen kauttasa lienee jo
museoonki saapunut. Huonekalustossa on
hänellä arvokkaita vanhempia esineitä.

Kiinteistä muinaisjäänöksistä, jos ei lu-
kuun ota noita saunankiukaiden muotoisia
raunioita, joista tässä jällemin kerrotaan,
ei kihlakunta ole rikas, ja nekin (etenkin

rauniot) joutuneet jonkun ymmärtämättömän
rikkauden ja onnen etsiänsä tahin muka tut-
kian hävitys uhriksi. Niinpä mainittun
esim. sen raunion kivistä, joka on Kuhnrois-
issa Haukansaaloissa "Halwinkalliolla",
tulewan erittäin hyviä saunan kiukaita
ja siksi siis niitä vietyki moneen paikkaan.

Kihlakunnan pitäjän merkellisyyksis-
tä ja löydöistä kerron tässä siinä järjestyk-
ssä missä missä kävin, mainittuani ensin
niistä uuni- eli pefäraunioista, joista ylen-
sä koko kihlakunnassa on runsaasti jään-

nöksiä ja joiden luetteleminen erittäin tulisi
pitkäksi. Nämä rauniot ovat joksiin yhden-
laisia ja yhdensuuruusia joka paikassa ja ovat
kun riutuneita saunain kiihkaita; ja ovat Enim-
mäkseen ^{ovat ne} järvien ^{tahi mäkien rinteillä} lähi tienoilla. Paikottaisin
on niitä hyvin lähekkäin useampia.

Niinpä Jämsässä erään mäen rinteellä
on ollut varsin ononta ja onäki siitä kan-
taa nimen "Munkkilan mäki" ja torppa nyt
siellä "Munkkila". Näitä raunioita täällä
kuten koko kihlakunnassakin kutsutaan
munikkilaisten ^{eli jättiläisten} ^{tahi "raunioiksi"} muureiksi. Längelmäel-

lä ja muuallakin kihlakunnassa eteläpuo-
lissa nimitetään yleisemmin "jättiläisten-
muurit," paikoin mainitaan niitä "Lappa-
laisten kiihkeiksi". Luopioisissa Kyynä-
rän Lahdentauhan maalla keltakankaal-
la Uunikalliolla oli vielä ehjää "jättiläisten-
kivaa," toinen oli ollut ihan lähellä taloa,
myös kalliolla, ehjänä viime aikoihin asti,
kunnes muuan vuosi kaadettaisja kaatu-
nut suuri petäjä sen päälle ja sortanut si-
sään. Tuota ehjänä olevata pyysin isännän
miten mahdollista suojelmaan hajoituk-

silta. Pesän sisustan mitta tässä oli 2 kyynärää,
leveys 2 ja korkeus $2\frac{1}{2}$ korttelia. Asema siellä kal-
liolla, jossa uunin etupuolella $1\frac{1}{2}$ kyynärän pääs-
^{oli} jä (irtanais-kiwi kaario, jonka perällä) uunin
suun kohdalla toisia suurempia tasapäälys-
täinen kiwi*. Muualla kaikkialla kausiot alas
sortuneita ja sorretuita ja toisia waan wä-
hän jätteitä jätellä. Voin 60 a 70 vuotta sitten
Jämsässä Paawuoren torpan haassa oli uu-
nin suu ehjänä "jonka läwitse he lapset
usein tunkesivat," kertoi Kalle Grönwall.

Längelmäellä Jaakkolan maalla Kesku-

* Näistä irtanais kivistä on vaikea sa-
noa ovatko luonnon vai ihmiskäden siihen
apettamia.

majain maassa lähellä Ujanmäkeä kallio-
la ollut ehjänä uuni nykyisen Wästilän
myllärin Jaakon nuorena poikana ollessa;
hän sanoi sen terän kangella sortaneensa si-
sään. — Siinä uunin sisus ollut $1\frac{1}{2}$ kyynärää
pitkä ja kyynärän leveä. Tämän läheisyydes-
sä kallion vierellä on maa könnäistä, s.o.
on pieniä muttakumpuja ja kuoppia. Samoin
on Luopioisten Lahdentauktan uuninkin
läheisyydessä (niitun eli haan sisässä, uuni haan
ulkopuolella) samallaisia kumpuja hywin
paljon. — Muutamia vuosia sitten ollut

shjä uuni kalliolla Suomaalan maalla Sous-
^{Längelmailla}
tiösfä. Erään uuni raunion lähellä, Löytä-
nän järven ja maantien välillä, on toisten
kivien päällä litteä kiwi ikään kuin pyö-
tänä. *

* Kukkilan Tittulan (Orivedellä) maalla
lähellä Längelmäen rajaa, eräällä kalli-
olla kerrottiin olevan $2\frac{1}{2}$ kyynärää pit-
kä $1\frac{1}{2}$ kyynärää levyinen yli kyynäran paksui-
nen kiwi, toisten kiviä kannattamana, keit-
tettu "Uhrikiwi."

Useitten näitten uunien luota löydetty

hyvin pieniä käsinkiviä eli niiden kappaleita.

Esim. Jämsäsfä Sulhulan torpan. (Waherin
maalla) ja Tuomiston torpan wainioilla olleitten

uuniraunioitten viereltä kiven puoliskot, La-

(Patalan kylän Kaninkorven pääsfä raunion vierestä löydetty kokonainen
kon talon pellolta kokonainen.) Längelmä-
kivi. —

että Raidiston Klasen pellolla olleen
raunion viereltä myös puolikas "leivänkokoi-
sesta" käsinkivistä. Silmä näisfä kaikisfa
hyvin pieni.

Jämsäsfä Suomen Hankamäen
maasta Kajärven niemestä löydetty rau-
niosta rautainen pitkä lapainen ja leveä

teräinen kirveen terä. Se Hankamäen torpas-
ja, waan rajoitettu ja alkuperäinen muoto
kadonnut. Toisesta rauniosta Heinäa-
hon torjan alapuolelta löydetty rautainen
kaksi teräisen weisen eli keihään terä. Se
hävinnyt. Alhon Pitkäjärven talon maas-
ta, nyt vasta viime vuosina, samoin löydetty
rautainen kirveen terä pitkällä lawalla
ja lewenellä terällä. Se vielä talosja rik-
komattomana alkuperäisensä muotoon,
waan naiswäki ei wät uskaltaneet sitä luo-
wuttaa minulle, kun isäntä ei ollut kotona.

Tämä Pitkäjärven kirves ja samallinen lie-
ollut Hankamäenki kirves, on muodoiltaan
sa semmoinen kuin kuva n:o 3, vähän ly-
hemmällä silmällä

1. Jämsän pitäjä.

Tämä pitäjä sijaitsee Jämsän länsi-
rannalla ja on alaltaan kihlakunnan
tasaisempia seutuja ehkä ei täälläkään
wuorista ja kukkuloista puutetta ole. Sen
lävitse juoksee pohjoisesta etelään Jämsän-
järvistä toinen Pitäjälähdeltä ja toinen Huor-

ruoveden rajalta) alkunsa saava Jämsän
joki, joka kalarikkaudeltaan lieneeki jo war-
hain houkutellut tänne ensimmäiset asukkaat.
Suuremmat yhdessä alueudessa olevat wil-
jeltyt alat ovat: "Jämsän-jokivasi," jossa ko-
meat asumuksia joen kahden puolen siaitse-
wat wiljain, vaikka ei vielä yleensä jär-
jestyksellisesti wiljeltyin, peltoin keskellä, joi-
den alla jokea vastaan on runsas heinä-
set luonon niityt, "Juokslahden," "Alhojärven"
ja "Järvenkylän" lakeudet. Suurimmat suot
ovat Nykymensuo (wetelä wiljelemätöin).

(Korjannut E. A. Tunkelo) Nytkymen suon.

Kuorruveden rajalla, Ruotsinsuo (wiljelemätöin)
Kollinkankaan keskellä ja saanut nimensä
jonkun sodan ajalta siitä kun Ruotsin sota-
väki olisi kulkenut sen poikki ja tehnyt siihen
sillan yli päästäkseen, josta pitäisi tuntuman
vielä jälkiä josakin toisessa paikassa lähempä-
nä Kollinträkiä kuin missä nykyinen maantie
sen yli menee. Järvien luku on runsas määräi-
nen kaikkialla kihlakunnan pitäjissä, mutta run-
sain Jämsässä, joitten luetteleminen on mahdotoin
ja tarpeetoin tässä. Mainittakoon kuitenkin
yksi merkillisyydensä puolesta. Tatalahden

järven rannalla Sävilän ja Honkalan kyläin maast-
la on ^{jatsoja} useita jalkoja korkea ja jyrkkä palteinen
"Himosvuori," jonka päällä on pieni luttoran-
tainen "Himosjärvi," joka vähittäin leton kasvus-
ta pienenee ja niin täytyy vihdoin kokonaan
umpeutua. Ohuen kaloja siinä on, jotka ai-
kojen tulevaisuudesta suurangoillaan suo-
ojamiehille sanovat, on tässäkin kerran lam-
min kirkas pinta välkkynyt. — Patalahden
rannalla veden rajassa Pusilan talon,
johon Himosvuori päiväin tyhimmillä
ollessa estää auringon näkymisen, vainion

alle on suuri lähde, josta satu kertoo: että
"Huikan" (talo Löytilän kylässä) härkä kerran mui-
noon wajosi Himosjärveen ja nousi ylös mai-
nitusta lähteestä. Kulkien niin maan sisäse
järven ja lähteen wälin Himosvuoren alitse.

Jämsän pitäjän merkisyyksistä ja sen
luterilaisista kirkkoherroista on latinan kiel-
tä kirjoittanut kertomuksen, joka käsikirjoitukse-
na löytyy kirkon arkkiwisä, kirkkoherra Haar-
le Östberg, jonka sitten prowasti Nordström
on ruotsintanut, ja josta tähän ^{kertomuksen} mukaan liit-
~~tetään~~ teenä liitetään suomenno.

lähde
härkä

Ennen aikaa. Kiinteitä muinaisjään-
nöksiä topasin: 1. Turin (Heilon) maalla Kirves-
niemessä Päijänteen rannalla tasanko maas-
ta kalliolla raunio (latuska kivistä); kut-
suttu jättiläisten ja loppalaisten raunioksi,
myöskin jättiläisten kärejäpaikka. Raunio-
suunta noin länneestä itään. Sen pituus ulko-
reunoista $4\frac{1}{2}$ sylvä ja leveys $2\frac{2}{3}$ sylvä. Keski kohdal-
taan raunio kupalla; nähtävästi kaivettu eli
ajettu kiviä reunoille. Länsi puolesta rau-
nion keskellä isompi neliskulmainen kivi, kutsuttu
"kuninkaan penkiksi". Kansa nimittäin kertoo,

jotta tämä on ollut jättiläisten kärejäpaikka ja
kuningas istui tuolla keskus kivellä tuomite-
masa ja kansa oli siinä ympärillä. - Täältä
nähten raunio näyttää: Kuva 1.

2. Kuohisaaresta, Kirvesniemen edustalla, on
saman muotoinen raunio kuin Kirvesniemes-
fäkin, ainoastaan vähän pienempi. Sen pituus
 $3\frac{1}{2}$ ja leveys $2\frac{1}{2}$ sylvä. Suunta lounaalta itäpohjaan.
Täälläkin lounat puolesta keskellä suurempi
kivi. Tämäkin kaivettu keskeltään kuopalle, melkein
pohjaa myöten.

Kirvesniemen rauniosta vähän itäänpäin

rannalla on $\frac{1}{4}$ kyynärän mittainen, $\frac{1}{4}$ kyynärän
leveyinen ja $\frac{1}{2}$ kyynärän paksuinen runken eli
runkeen muotoinen kivi, kutsuttu Lapinpa-
si, "lappalaisen runne" ja rannikko siinä Lapin-
paaden maa."— Paaden päällä ollut pienem-
pi melan muotoinen paasi, se nyt poikki hy-
tynä.

Satu kertoo tästä kivistä, että lappalaisvaimo
tuli sillä yli Räjanteen Kolonsalon saar-
resta.* Vaimolla oli lähteisjään poikansa kerat-

la, istuen kivellä perättäin äiti edellä, poika
*. E. A. Gottlund'in Antiquariska Anteckningar I
Nylands och Tavastehus län sanotaan Kivessniemen
niemellä rannalla on suuri runkeen muotoinen
kivi "Lapinämmän kivi," jolla eräs Lappalaisrakka tuli yli
(Räjanteen) Luhangosta.

takana. Lähdettäisjää kielii äiti poikaansa taakse-
sa kalvomatta, waan tämä ei todellut kieltoa ja katsoi
jälkellensä, mutta silloin pudota melahtiki weteen
ja hukkuu.

3. Larkisaaresta saari Räjanteesta Asemien kylän
maalla on 4 rauniota; kaikkien näitten asema kalli-
olla, mutta nyt pahoin hajoitettuna. Hajotus työhön
osaa ottanut kansa ymmärtämättömyydestä, sillä
yleinen on luulo tälläkin että noisja raunioisja siinä
rikkauksia kätkeytynä. Yhden näistä raunioista
kerällä 1880 ylioppilas Jaakkola purkanut, miten ker-
rottiin ja löytänyt sieltä murosta yhden pienen

luun. — Pienin näistä särkisalmien rannalla saaren luode päässä, yksi saaren lounat sivulla.

Tästä on ikään kuin seinät ja sisästä palanutta soraa, hiiliä ja tuhkaa. Pituus seinäin sisäväliltä

4 kyynärää ja leveys 2 kyynärää; ulkopuolelta pituus

2 ja leveys $1\frac{2}{3}$ sylvä. Wähän tästä etelään (vanhan

nuottapirtin * kohdalla) kallion nenällä on 2 rau-

* Räjanteen monessa ainakin Jämsän puoleisella saarella on sarvipirttiä. Nämä ovat "nuottapirttiä" t. oikein: mittain "nuottamajoja", joissa nuottamiehet "mukkuksen" pyynnin aikaan asuivat syksy kaudet, kun kodit olivat täällä. Täällä oli mukana astiat joihin kalat suolattiin ja usein jäivät ne sinne siksi kun saatiin hakea jätteen pois. Pirtin takia majan luma oli t. on tavallisesti erityinen säilytys huone monesti kyllä vaan ilman lukkua ja sitenkin jätettiin sinne kalat ja eväät. Wime aikoina kalasaalis huomattiin harvoin käydään nuotalla ja asun-
toja tullut rannoille, joissa saadaan majailta nuottaretkillä, niin melkein kaikkialla ovat nuottapirtit jo rapioilla

niota. Toinen näistä on ikään kuin kaksi osainen.

Kummallakin päässä korkeammat osat, keskikohdasta

ta matalampi. Sen kokonais pituus 4 ja leveys $1\frac{2}{3}$ sylvä

mitattuna reuna kivistä. Tätä herä jaakkola

purkanut. Kuden sylen päässä tästä on ympyrä

pohjainen läpi mitattansa ^{2 sylvä} keskeltä melkeen

pohjaa myöten huopallansa. * Kaikki nämä

rauniot särmäisistä kivistä;

C. A. Gottlund kertoo näistä, edellämäinituista.

Ja muistoon panotaan: "Lähellä Lammallah-

den kylää Asmon kylän maalla Särkisaaresta

löytyy 2 toisia lähellä olevaa 2 kyynärän

* Sen muotoisia on Putosen niemellä Horvilahdella.

korkeista ja 4 sylen mittaista jättiläisten raut-
niota. Yksi rautio on ympyrämäinen (ringfor-
mig), niin että maa näkyy keskeltä. Muita
kiinteitä muistoja tältä ajalta, paitsi tuo luke-
mätön määrä noita "Kunkkiläisten mureja,"
joista edellä olen kertonut ja joitten ikä on tun-
tematon, en saanut tietooni.

Löytöjä ja muita muinaiskaluja.

A. Kivisiä.

1. Kourutatta; muonamies Elias Reikäs-
mettä. Arvattavasti löytöpaikka Honkasen
talon tienwolla. Lunastus Lmk 1:50.

2. Ohut reikätaatta; Löydetty 1876 paloa kyntäes-
jä Matomasta Mommannisen talon maalta.
Löytöjä itsellinen Adam Kertunpoika;
antanut ilman lunastusta. Taitta on ollut
ihan ohja löydettävä, mutta sitten joku
koittanut sen kovuutta ja niin lyönyt vasaral-
la toisen kulman pois.

3. Pieni reikätaatta, löydetty Jännin puustellin
pellolta Wirmopyhän vuoren kaakkoispuolelta.

Löytöjä itsellinen Matti Manninen, annettu
ilman lunastusta.

4. Winoteräinen tasataatta. Löytöpaikka

tuntematon. Saatu talolliselta K. Ylämarvii-
selta; lunastus 25 penniä

5. Hyväksi hiottu kaksipäinen kourutaltta
siniharmaasta kivestä; löydetty Wirhiin (Yrjö-
län kylässä) maalta, peltoa huokkittaispa. Löytä-
jä Erik Kolmunen; lunastus 25 penniä.

6. Tasataltta, mustaa kiveä; löydetty Mäherk-
holan maalta läheltä Jämsänjokea peltoa huokkies-
sa. Lahjoittanut löytäjä N. Grönqvist.

7. Suoraan hiottu taltta. Löydetty 40-50
vuotta sitten Vanhankirkon torpparilta N. Simo-
linilla Kaitamäestä Mäntymäkeen menevän

tien varrella olevan lähteen reunalta. Samalta myös
saanut rautaisen kirveen nuoremmalta rauta-
ajalta, luultavasti pakanuuden loppu- eli kristin-
opin alku-ajalta. Löydetty noin 15-18 vuotta sitten
Yrtinsuon pohjaisreunalta maasta (josta kaivais-
pa eli huokkiespa?) Näistä yhteensä lunastusta
1 markka 25 penniä.

8. Lävistelly pyörä ("kivi" ("käärmeen kivi")
Kajansalontorasta (Päijänteen saaresta),
löydetty Päijänteen rannalta toisen kiven

*. Kanan taru kertoo käärmeiden pitävän kärsäjiä,
joillain niitä kokoontuu paljon yhteen paikkaan josta
joukon keskellä on kuningas käärme kiemuraspa kä-
rsäkiven ympärillä pää pistettynä ylös kiven rei-
ästä, jos ruina sammoista on. Tuo kuningas on
värillensä keltainen ja ruunu päänsä.

päättä.

Lamaspa torpasta ollut toinenki siniharmaa pyöreä kivi "käärmeen kivi" ilman reiättä ja löydetty samasta saaresta, mutta sen saanut eräs Luhangan Arosalmella 1881 asuva Anna niminen pölväri ääninä. Waimo oli sanonut, jotta "käärmeen kärejä kiveä, voi käyttää moneen vaikutukseen; niinpä esim. jos se on taskussa kun menee "kärejille" jostakin asiasta, niin silloin voittaa asian.

10. Käärniemen torpasta pieni reikä kivi, 3 tuum. läpi mitta; löytö paikkaa ei muist-

tettu. Laman torpan jyllon syjällä, kalliolla, on vähän raunion jäännöstä; sen muodosta ei enään mitään selvää. Kertomuksen mukaan se olisi ollut samallinen kuin Huohisaaren rauniokin.

11. Aleksander Kääpäältä lieioksi hiottu kivi, läpi mitta 1 tuuma, pituus noin 2 tuumaa (katkenut) ja löydetty Wihatin maasta paloa kyntäisellä. Kutsuttu kanssa ukkosen-nuoleksi.

"Ukkosen-nuolia" ja muita kivi aseita, joita ei enään ollut tällä tahi annetut jo ennen jollekulle, ollut: talollisella Kalle Antinp.

Alhella ukkosen nurli, Aom Arvajalla samoin,
vanhan Karpin Abelilla ollut ukkosen nurli. Kos-
ja Koljosesa muutamia vuosia sitten löydetty 2
ympyräistä reikäkiveä; ne hävinneet sittemmin.

Syväsalmen Sylvesteillä myös ollut joku kivi
asi. Muuan vuosi sitten Karpin jellosta löydet-
ty ukkosen nurli(?) se hävinnyt - Nyt jällemin
muuan miettä oja kaivaispaan(?) löytänyt
2 kivi asetta(?) Ne koulainen Lindeman lunas-
tanut häneltä.

Tohtori Topelius tallehtaa muutamia
kivi talttoja ja 1:sen ympyräistä, $5\frac{1}{2}$ tuum.

löpi mittasen kehäpään muotoisen kiven. Sen
pinnassa on muutamia viivoja eli jotaki merk-
kiä, pari muuta ympyräistä reikä kiveä y. m.
on häneltä.

Kuparisia (pronsia)

Luutari Silvan muutamia vuosia (noin 10te)
sitte löytänyt Onnestan l. Tuvamäen kyyrasta
Witikkalan maalta kiven alta kalliolta (kivi) ni-
mittain särettiin huoneen rakennuksen tarpek-
si 2 hevosen kengän muotoista solkea, toinen neli-
toinen viisi laitasella koristetuilla nuppeilla. Toi-
nen niistä palatettu kohta, nähdäksi josko olivat

Topelius
Kans. Mus.

kultaa. Tallennetaan Tohtori Topeliuksella.
Samalla myöskin useampain muitten
wanhain kuparisten ja hopeisten rahain
ohella yksi pieni neliskulmainen kupari
raha vuodelta 1636, löydetty Lukkoilan
talon (Moiskalassa) sialta. — Samoin
tallentaa toht. T. yhden soikean mes-
sinkisen rasian, jonka ulko pinta on
täynnä outo kirjaimista kirjoitusta (Anglo-
saksista), saatu Kuumoisten Hujalasta,
~~mutta~~ sinne joutunut Jämsän Koivistasta.
Samallainen ollut Hujalassa itsellään =

3

kin ja sen saanut kuunnunvoudi Wilksman
vainaa. Sanottu silä käytetyn almanakka-
na.

c. Rautasia ja puisia. *)

1. Edellä mainittu rauta kirves nuoremmalta
rautakaudelta N. Simolin'iltä.

Saman muotoisia ovat jokseenki ne kir-
veset mitä on noista munkkilaisten l. jättiläis-
ten muureista löydetty.

2. Kirves vanhemmalta (?) rautakaudelta,
luultavasti pakanuuden ajalta. Löytänyt

1882 Herman Hammar Korte-suolta Kotti

*) Kristinuskon ajan esineitä myöskin näisjä.

lan maalta oja kaivaisja $1\frac{1}{2}$ jalan syvyydestä maan sisästä. Lunastus 50 penniä.

3. Pieni rautainen kirves, muusta muodosta nähden, ehkä tälläkin on hyvin lyhyt silmä, nuoremmalta rautakaudelta. Löydetty 1884 Fin-
nin puustellin jellosta Wirmapyrhän pohjois
päästä. Ilman lunastusta.

4. Malmisen pyssyn (kivärin) kuula Kos-
ken rusthollin muorilta. Löydetty Wangon mä-
eltä useampia vuosia sitten.

Rautainen 3. mi haarainen kynttilän
jalka K. Ekoselta. Kotoperin Alamannisesta.

Samalla rautainen ja mesfinkinen kannus. Tie-
tämättä kenen ovat olleet. Kaikki lunastukset-
ta.

O. Honkaselta & hevoisen wiskaria ja
H. Walkeemäeltä (isänsä ojalta) 1:n rautaisen
kannuksen, lunastuksetta.

Muist. H. Walkeemäki tallehtaa kuparisen
neliskulmaisen 4 Dalerin rahan vuodelta
1723; painollaan $7\frac{1}{4}$ ja suurus $9\frac{1}{2} \times 10\frac{1}{2}$ tuumaa
Päällekirjoitus siinä on "Liff. Mynt" ja joka
kulmasa ruunu ja niissä kirjaimet F. R. I.

— Walkeemäki saanut rahan Korpilahdelta

Lehtimäestä Sängin Matista, jolla oli ollut
useampia tällamoisia.

Puinen vanhan ajan jousipyssyn var-
si vanhasta "Türistä." Vanhaa Turiä kylän
kesken nimitetään "Kotto Türiksi." Tämä ni-
mitys on tullut tietyksi siitä kun jonkun ai-
kaa omisti sitä sotamies Johan Jaakons.

Skott, synt. 1762.

Wähempi arvoisia esineitä nuorema-
matta ajalta useampia, joiden luettelomi-
nen lienee tarpeelloin. - Mainittakoon
kuitenki tässä että yliopiston museossa

pitäisi säilytettävän riimisauna, saatuna

Kaukialan Marttilasta 1856.

V
Uhripaikkoja. Juokslahdella Savion
talon vierellä on ollut vielä noin 30 vuotta
sitten suuri kuusi, "Uhrikuusi," jonka juurella
muinoin uhrattiin esikoiset y. m. Kun kuusi
rupesi kuivumaan hakattiin se pois. Sillä
ollut 4 sylen mittasia oksia. -

Potaniemellä Käyhön talon vierellä, erään
suuren kiven kupsella kanssa ollut "Uhrikuu,"
kymmeniä vuosia sitten vielä ollut siinä kan-
to jälellä, nyt vaan tuo suuri kivi. Siinä

käyty uhraamassa erikoiset y. m. uhrit kaukai-
semmista seuduistaki.

Seppolassa Kõnkkölän talolta on ollut
piilipuu ja kuusi, joita pidettiin pyhänä ja
palveltiin. Jos kuka niitä pilkkasi ja häpä-
si oli häntä onnettomuus kohtava. Kuusi-
tamat juopuneet miehet ilkkuen hakannest
ne kumoon mitään onnettomuutta heille seu-
raamatta. Nykyään ei enään kantojakaan
jälellä niistä

Edessalassa (saari Pajäntesjä), on 5' kyy-
närän pituinen, litteä, tasainen kivi, sään-

noittisesti toisten kivien päällä ylhäällä maas-
ta; toinen pää lohennut. — Saivassalon saarella
(saari Pajäntesjä) sanottiin olevan myös litteä
kivi toisten kivien päällä ikään kuin pröytä;
kutsuttu Herrainpröytä. — Näistä ei tietänyt
kukaan kertoa mitään merkintää. — Muutamia
merkillisempiä nimia mainitsen vielä, ja koska
niilläkin voi olla jotakin merkintää pakanuuden
etta kristinopin alkua ajatta, niin mainittakoon
tästä muutamia:

Siinin puustellin vierellä Jämsänjoen rannal-
la on "Kirmayhän" niminen vuori. Monkalan kyy-

läsfä Tiirikhalan talon vainion ja niityn keskeltä on "Hudenmäen" niminen kallionmäki.

Ureat kammovat kulkea sen ohitse pimeällä ja sanovat näkyvän hummituksia siinä.

Tuorila (Thor)^{1,2} taloa Järvenkylällä, Tiiri,
2 taloa Saarenkyläsfä, Tiirinfelkä, osa Riijän-
nosta, Kalmarvirta, Kalmarvesi, Lapinsaar, saar-
i Kalmardeffa Rahikkalan talon kohdalla,
"Pälämäki" (ennen Thalanmäki), kallioinen
mäenkukkula Jämsänjoen rannalla Meskisen
ja Ruoktulan peltojen keskellä. Liene saanut
nykyisen nimensä, kun sillä on poltettu juhlan-

mus tulia ja niin pidetty pälinätä. - Leena
Johantytär, joka sanoi olleensa 8:lla vuor-

della kun venäläiset olivat Jämsäsfä (1808?)
kertoi tulisilla tansfitun rallin (laulun) mu-

kaan. Härryjä ei silloin (hänen lapsena olles-
saan) vielä paljon ollut ja niin ajettiin

seläsfä että wilkkui, wainoroakikin. Linna-
senmäki *, sora kallioinen mäenkukkula

Tuukilan, Mottilan ja Hartuksen tilain maad-
la Maisholan kyläsfä. Mistä tämän nimen
on saanut ei tiedetä. Nitty sen alla eli

wierellä "Linnansuutty". Minkäänlaisia warus-

*. Tämä on toinen mäki, toinen mistä jälempään ker-
rotaan.

tukien jäännöksiä ei kukkulalla ole mutta itsestään
luonnon nothelmia sen päällä ja on voitu
niitä käyttää joskus jonakin linnoituksena.
Kauppapaikkoja lienevät olleet "Laksala" Hon-
kalasja ja "Kauppila" Kaukialasja. Tispala
ja Auvila rustholli talot lähellä kirkkoa. -
"Kiesuksen kallio," eräs kallio Lammallahden ja
Hunningon kyläin välillä. Siinä joku vai-
mo joutunut johonkin hätään, täytynyt kii-
vota puuhun, ja siellä huutanut apua:
"auta kiesus, auta kiesus." Tästä siis sillä ni-
mensä. - Kellokallio, eräs Jämsäjokeen viet-

tävä pieni kallio Jämsänkoshelta vähän matkaa
alaspäin. Tästä kerrotaan, että siitä sota aika-
na (isovihan) laskettiin kirkonkello joken kät-
köön, mutta jäänytki sinne, kun ei tuukaan asan-
nut tehdä sitä uhria mikä laskettaisja oli
määrätty ja siellä siis sen mukaan on vietä-
kin. Munan mies kerran on muka saanut sen
"veden kalvoon" mutta siitä meni takasin, kun
uhrista puutui jotakin.

Keskiaika. Tätä ajalta, mutta miltä aikavuolta on tietämätöntä, on tietysti tuo Jämsänkosken itäpuolella, olevan "Linnanmäen" (Linnasenmäki) etelärinteellä olevia maatu-
neita kaareinen kivi pengeri eli walli. - Tämä on tietysti sama joista Ötberg kertoo (ehkä hän puhuu muuttavalleista) kertomuksessaan Jämsän pitäjän merkisyyksistä ja arvelee sen olevan Sigismundon ja Kaarle IX:n taistelujen ajalta. Linnell taasen väitöskirjassaan "De Tavastia" puolesta Hallénin antamain tietojen mukaan päättää niittä venäläis-

ten varustuksiksi. - Hän nimittäin kertoo ta-
(rinan mukaan) että venäläiset herran varusti-
wat Linnanvuorta Jämsän kirkon luona*
ja ruotsalaisten leiri oli Wangonmäellä toisella
puolen Joutsenen (Jämsän) jokea. Venäläiset
olivat hyökänneet äkkiarvaamatta joen yli
ruotsalaisten päälle, mutta tulleet surmatuiksi
kaikki ruotsalaisilta Heriniityllä.**.

Wangonmäki on hieta harjua ja rinnettä
Jämsänjoen länsipuolella Linnanmäen, joka
on kalliomäki ja joen itäpuolella, kohdalla.

* Linnan- eli Linnasenmäki on kirkolta Oivistaapohjoseen

** Rovasti Nordström muistuttaa Ötbergin kertomuksen ruotsin-
muoksesta että Westapiää Linnamäkeä toisella puolen jokea oleva-
ta niittä kutsutaan "Heriniityksi". Tämä onkin luonnollista jos venäläi-
set hyökkäyksen tekivät.

Täällä ei tiedä mainita erityisiä varustuksia,
mutta omituisia ajanteita ja kuoppia siinä
on Koskensusthollin maalla, talon yläpuolel-
la, kutsuttu Kyömikii, nyt paikasta yksi osa
viljetty kasvena.

Kosken rusthollin muori kertoi hänen lapsi-
na ollessansa kerrotun että siihen on haudattu ve-
näläisiä ja pelotellun heitä (lappia) kun marjassa
käytiin "kunhan venäläiset sieltä tulevat"
ja niin paikkaa pelättiin. Sama kertoi myös,
että veriniitty on Linnamäen puolella jokea,
Jämsän kosken alasahan alle kuuluvan krun-

nin uudistilan asema ja niitty sen vieressä. Tästä
löivät ruotsalaiset venäläisiä, jotka aikoivat tulla
siitä joen yli ruotsalaisten puolelle, eikä heidän (Han-
gonmäen) puolella, kertoi hän. Niitty luonnostaan
kasvaa nykyään rusulatvaista heinää ja sen
kertoja mainitsi tulevan siitä "kun siinä on ruo-
datettu niinpajon werta jotta se lainehtii;
niinhän kasvaa Kyönpeitokin punaolkiasta vil-
jaa." - Venäläisten ruusmiä sanoi sanon-
olleen joen täynnä. - Muut seudulla nyky-
ään eivät tunne Veriniityn nimeä eikä mitään
paikkaa sillä nimellä nimetettyä.

Wangonmäen jättoa (hiekkakangasta) etelään
eli Kerkkolan kylään päin kutsuttu "Johanneksen
kankaaksi, nyt, Kerkkolan kangas". Sen eteläpääs-
sä Mustangolle ja Jämsänkoscalle eroavain teitten
ristiyrkesjä on jo melkein kuivunut iso petäjä, kut-
suttu "Hiekkahan petäjä". Juurella on raja-pyykki,
kylkeen leikattu vuosiluku 1804 ja vuosiluvun ylä-
puolella kirjaimet A.E., toisella kypcellä merkki

☒.

Näistä tiesi kertoa sama Koskeniusthollin muori
että oli sota sanottua kankaalla kuningaitten
välillä, joista toinen oli Johannes, joka voitti ja

siitä nimi "Johanneksen kangas." Rauha tehtiin
sitten tuon petäjän juurella ja miekat panttiin
petäjäan riippumaan. Siitä nimi "Hiekkain-
petäjä". - Jälempin sanoi petäjän juurelta löy-
detyn miekan.

Löydöt, edellä nimitetty Wangonmaelta
löydetty rautainen luoti ja Östbergin mainit-
semat Linnanmaelta löydettyt miekka ja sota-
kirves, kumpikin nämä lienevät joutuneet hävik-

siin, todistavat varmaksi mainitut paikat olleen joskus jotain
warustuksia. Tutkia ehkä voisi saada jotakin selkoa
asiasta noista Kjömin (Wangonmäen) rintamalla

kuopista ja jokea kohdin juoksevista multa korotteis-
ta, jotka ovat kuin ojankaivajan ojan reunalle aja-
mat yhtämättäiset multa läjät.

Kirkollisesta suhteesta Jämsä alkujaan kuu-
lui Tysmän laajaan kirkkopitäjään. Milloin-
li sitten siitä erotetuksi erilleen kappelina ei tie-
ne tietoa, mutta vuonna 1497 tiedetään varmaan
sillä olleen oma kirkkoherransa jonka nimi oli
"Dominus Petrus."* Ennen häntä liene ollut jo
Jämsällä oma pappi^{nsä}, waan hänestä, ei edes
nimestäkään, ei sanota mitään tietoja löytävän-
misjään. Enempi kuin hänen seuraajastaan =
*. Arvidson Handlingar I. 186.

kaan.*

Että Jämsä oli kappelina Tysmälle ennen
kun tulli ei pitäjäkii ja sui oman papin, on
todistena muutamia suusanallisia kertomuk-
sia. — Kerrotaan Tysmästä kesäsin käyneen pa-
pin täällä jumalanpalvelusta pitämässä ja tulleen
Pajänteeltä ylös Jämsänjokea "Thalanlahteen"
(nyht "Leilahti"), joka on Kuotsulan talon aua ja
siitä käyneen tien (polun) Keskisen talon taitse
Härväsfuon (Tiirikalan talolle y. m. kuuluva nyhty)
laitaan, josta vielä weräjä kantaa "papinweräjän"
nimeä ja siitä "Ämmänmäen" taitse ja Härväs-
*. Alexander Herdaminne I. 311.

suon syrjästä Pälämäkeen (talo), josta pitkin Ohas-
ruoren rinnettä kirkolle *. Kirkko lienee ollut ny-
kyisistä pappilan riihistä vähän alemmalla (etelään,
paikka nyt peltona, koska siinä oleva jokipenger
mainitaan vanhaksi hautumaaksi. Josin kyllä
jotkut mainitsevat Lukkarinjoen toisella puolella pap-
pilan niityllä olevata "Paunu" nimistä koivik-
koa kirkon ja hautumaan paikaksi, mutta tämä
arvelu ei liene paikkaansa pitävä; sillä ei se
sowellu yhteen tuon papintien eikä Ostbergin
kertomuksen kanssa.

*. Ostberg sanoo ensimmäisen kirkon olleen Lukka-
rinjoen ja Jämsänjoen muodostamalla saarennolla
(puolisaaressa).

Papillisilla asioilla käytiin tietysti silloin
toisinaan Jämsästä Tysmästä. Niinpä kerrotaan
erään morsiusparin lähteneen herran keräällä viikse
Tysmään. Jämsänjokea soudettaisja tulseeki pap-
pi vastaan "Wirmajyhan" uuren kohdalla. Si-
nä pyhähtyivät weneet rantaan ja pappi toimittoa
viikimykseen kallion kololla, jossa muutamia
särmikkäät kivet muodostivat penkin muotoi-
sen tilan, joka siitä sitten sai nimen "Morsius-
penkki." *- Joku aika sitten ovat morsiuspen-

*. E. A. Gottlundin muistiin pannaissa mainitaan
morsiusparin, joka tässä olisi vihitty tuleen Hum-
pilasta. - Tämä tietysti ei ole tapahtunut, sillä
Humpilaa lähempänä oli jo pappia. Kalliossa ole-
wa vuosisiluku myös on nuoremman ajalta.

kin kivet joutuneet Kaipolan navetan kivijalkaan
ja niin nyt vuoren rinnaasa on waan tyhjä kolo
jälellä.

Lammallahden kylän läheisyydestä Kaakalan
ruthollin alueella on Pääjättesä saari nimeltä
"Wikkimäsaari". Tämän nimen synnyllä kerro-
taan samallainen alkuperä kuin morsiuspen-
killäkin. Pappi tuli Sysmästä Jämsään, waan
toista puolta "Jämsänniemen," v. o. Patajoen kaut-
ta Patalahteen (järvi) ja kohtasi mainitun saa-
ren kohdalla vastaan tulian morsius veneen,
menolla Sysmään. Siinä nostiin maalle

saarelle ja toimitettiin wikkimys. Tästä on saa-
rella nimensä.

Ensimmäisen, muodoltaan soikean kirkon
sanoo Östberg kirkkoherra Florinuksen puratta-
neen pois, sen monien alttarion ja paavillisten
kuvain tähden ja rakennuttaneen uuden ne-
lisnurkkaisen kirkon. Työ aloitettiin 1682. Luon-
nollista kuitenkin lienee ettei Florinuksen ha-
jottama kirkko ollutkaan kaikkein ensimmäinen
waan jo toinen ja siis Florinuksen raken-
nuttama jo kolmas. —

Tämän asema ollut nyt käyttämättömäk-

si jätetyn Hautumaan pohjois kulmalla pappi-
lan pellolla. Jäännöksiä tästä on vielä nykyi-
sen kirkon sakastin porstuassa neljä lyijypruit-
teista lasimaalauksesta akkunasta. Kuvat niis-
sä arabeskiä, eläin, rakennus y. m. kuvauksia.

Kusfakin nimi kuka sen on kustantanut, nimit-
tään.

1.^{si} Seuran kuvalla y. m. Henrik Davidzon
Herads höfdinge Öfer Leimäki herad. 1684.

2.ⁿ Kahdella vuorenkukkulan kuvalla y. m.
Elias Bachman Gön Besaklings Man
1684.

3.^{si} Kirkon kuva. — Detta Glaas Betalt
Med Kyrkians Invetari Häst.

Neljännestä sakastin porstuan seinällä säi-
lytettävästä akkunasta, ovat lasit rikki jottei
siinä ole jälellä kuvia eikä kirjoitusta.

Lamassa paikassa säilytetään saman kiv-
kon saarnastuoli kattoinen kullattu "pyhäkaap-
pi", jonka sillä on neityt Maria lapsukainen
Jesus sylissä; tämä ollut alttariva ja aukais-
tu waan yhden kerran vuodesa, Jesus ris-
tillä (crusific), joitakuuta yksityisiä pyhäin
kuvia puusta, joista muutamat taitellista

tekoa, paksusta pölkystä tehty miehen kuva,
joka on ollut saarnastuolin jalkana ja mai-
nitaan "Simsoniksi", yksi hollantilais kuoi-
nena (malli) täydessä taklingissa, anno 1722.
Eräällä puolevyssä eli taulussa (saarnastuolin
astuintelaita?) on kirjoitus: Gen 33 En minä
päästä Sinua Jolles minua siuna.

Jumalan Nimen kunniaksi ja tämän
kirkon kaunistukseksi, omisti andanut omalla
kulutusellaan, tämän Saarnastuolin malata,
kirkkoherra M. Gustav Starck. Kuolions-
ensa nimellä Anna Serlachia A. 1706."

kirjoituksen keskellä kuvattuna Jakobin taiste-
lu Jumalan kansa.

Suuri joukko puukuvia "pyhistä" tästä ja
edellisistä kirkkoista säilytettiin vanhasa kello-
tapulissa, joka oli mainitun käyttämättömäksi
jätetyn hautausmaan länsikulmalla maantien
vieressä, waan joutuneet häviöön kaikki, kun muu-
an vuosi sitten tapuli hajotettiin. Samoja ku-
via, parempia, ollut myös Hartuksen pytin-
gin ullakolla, mutta nekin nykyinen isäntä ei
kauvan sitten polttanut, kun niitä aina peläs-
tyttiin. Näin siis koko komea katollisuuden

loisto joutunut häviöön.

Uudempi aika. Että Jämsänkin miiset olivat yhtyneet Hämeen nuijamiehiin on luonnollista, koska Martti Kilpungin mainitaan * tulleen tänne ja Kulkosin kehoittamaan yhtymään nuijamiehiin ja sanotaanki ** heidän aseisinsa tarttuneenkin, ehkä kansan-enempi kun aikahijainka kertomukset eivät jätäneet mitään turkempia muistoja tältä ajalta.

Isän-vihan ajalla tiedetään Venäläisten ainakin talvella 1715° olleen *** Jämsässä,

jolloin olivat ryöstäneet ja tappaneetki asuk-

*. Suometar v. 1688 N:o 37.

** G. H. Nuijasota sivu 309.

*** Östberg mainitsee heidän tulleen keuhalla 1714.

kaita ja luultavasti myös ryöstäneet kirkonkiomaisuutta, koska niiltä ja sen edellisiltä ajoilta ei ole mitään arvoisampia kaluja jällellä. Vanhin kirkon kirja alkaa vuodesta 1726 ja sekin hyvin vailihainen. - Kansa ollut Venäläisiä paasametsä ja muualla tänä aikana.

Witikkalan poikaa * morsiamineen sanotaan Venäläisten rääkänneen kauheasti, kun tahtoivat heitä ilmoittamaan kätkeä. Olivat kineet heidän sormessa wälit halki ja kuletaneet kicuttaen heitä Pataniemelle saakka, missä kuolivat ja haudattiin Sysimäkeen

*. Kertonut E. J. Kilpinen.

Köyhän talon maalla.

Kerrotaan Venäläisten ajaneen pappia-
ki takaa saavuttaneen hänen lähellä Lahna-
joen taloa, jossa pappi, Lahnajoen sillalla,
kun ei voinut enään paeta, ryhtyi vasta-
rintaan koellaen sarkea sillan ja niin estää
Venäläiset yli pääsemästä, mutta he saaneet
hänen kiinni sinä ja reväistyneet kahdeks-
si kahden hevosen häntään sitomisella. Eriäs-
sä kohden jossa tuntui vielä vanhan sillan jään-
näkiiä, ja se olisi se paikka missä tapaus tapahtui.

Enempi ei näiltä ajoilta tiedetä kertoa; ai-
* Historia eikä muut kirjat eivät anna mitään
todisteita tapahtumaan.

kaa vaan mainitaan "Kronikan armeijanvuosi",
ryöstövuosi, ja että silloin oli oltu paossa, mutta
venäläisten joukossa oli "koirankuonolaisia" ja ne
haistillaan osasivat mennä perässä metsiin.

Kesällä 1808 olivat venäläiset taasentäällä.

Eräs nainen Leina Johanantytär, joka sanoo
olleensa 8:lla vuodella silloin, kertoi venäläisten
antaneen heille, lapsille, valkeata leipää ja val-
keata (kuin pyynn) lihaa. Toinen nainen, asuen
Salvialan puustellisessa, kertoi hänellä olleen pa-
rin vuoden vanhan lapsen, sitä "ryssät" ottivat
sylkinsä ja suutelivat monta kertaa. Tästä

eivät tehneet muuta kun ottivat lampaista ja
tapettuansa prastoivat ne kokonansa ruotio-
tulla ja hevasensa olivat jokirannalla niityllä.

Pääkomentajan kortteeri ollut pappilassa
ja kuormasto pappilan pellolla, pappilan pro-
joispuolella. Tänä kaupan aikaa, Piispalan
rojalla, ollut hautaristi. Muuan sotamies olisi
ammuttu jostakin rikoksesta ja haudattu sii-
hen. Yksi "herra" ammuttu Kuotrullassa ja hevasia
ollut niityllä Leilahden (pieni lammi Kuotrulan
alla) rannalla. —

Nykyinen kirkko Tärnäkallion pappi-

pulan vierellä, Jaatilan järven ja Jämsänjoen vä-
lillä, rakennettu 1822, on puinen kaunis ristekirkko.

Altaritaulu, kaksiosainen, Ekman'in mainioi-
ta teoksia. Ylä osa kuvaa Kristuksen kirkasta-
mista ja alaosa H. E. asellamista. — Parvein, etu-
laidoissa yhdeksi profetain, toisessa apostolein
ja evangelistain- ja kolmannessa pyhäin vai-
moin maalatut kuvat. Sakastissa maalatut
Moseksen- ja Lutheruksen kuvat (Blom'in
maalamat). Kerkossa 4 kristalli ruunua
ja yksi messinkinen. Kärnänen edellisen kir-
kon ajalta kupessa kirjoituksella: "Jämsän

Pitäjän Ennä Kirkon Priini. H. Imberg toimit-
tanat god i Stockholm af Johan A. Kiempé. A 1749

Samoin on entis ajoilta 2. si rautaista 4:n kyntti-
län, ja yksi mesfinkinen 13. sta kynttilän kyntti-
lajalkaa. Viimeksi mainitusja on kirjoitus: "An-

nettu Jämsän sotamiehildä tullua sodsta v. 1790."

Lakastisja on säilytettävänä vanha rauta-
sankainen, rautainen kaksiteräinen miekka. Sen
lappesja toisella puolen kirjoitus "Mefecit" ja toi-
sella "Solingen" ja sankaan sidottomu kaksi mus-
taa silkki kaistaletta; ehkä jonakin surun osoit-
teena, ja keltainen silkkinen sotalippu, jonka kes-

kellä maalattuna seppelien sisäjä on Hämeen
waakuna*. Kenettä ja milloin nämä ovat kirkolle
annetut ei tiedetä, mutta Ruotsin vallan aika
jo ovat lahjoitettu kirkkoon.

Kirkon arkkiivisja on koko arkille painettu
suomalainen P. Kaamattu, waan siitä on alku
lehdet pois ja osittain muuattakin rikkiäinen.

Kellotapuli on kivistä, rakennettu 1857.

Kelloja 3. me. Wanhin, laitakirjoituksella "Kalanut
G. J. Meyer 1784. "Provostina ollut J. N. Hour-
lin. Rappalainen v. past. M. Topenius." Kirsin

kello, laitakirjoituksella: Jämsän kirkon kello-uude-

*. Samallaan kun Hauhan kirkosta on Ylipiston museol-
le lahjoitettu. Katso Finlands Natur och Folk, utg. af Finska
Vetenskap-Societ. 29. vihko sivu 113.

ta: valettu Turussa v. 1801. - Paul Björckströmildä
koska oli Provasti ja kirkkoherra Mag. Henrik Heur-
lin ja v. Pastor ja kappalainen G. Sirén. ja saari-
naviran apulainen E. Landero. - Uudempi kel-
lo: "Luvia walanut Michael Rastedt."

Kirkkoon on nyt hiihottain hankittu Ihulin ra-
kentamat urut. - Hautausmaa on myös siirretty pap-
pilan ja maantien viereltä, Lukkarinjoen varrelta,
Jaatilanjärven rinteelle pohjois puolelle kirkkoa.

Kirkkoherran virkatalo ($\frac{1}{2}$ vanh. mant.) on syn-
tynyt lahjoituksilla Jaatilan, Wilikkalan, Kuot-
sulan ja Saaren kyläkunnista. Kenettä ja milloin

tämä on tapahtunut ei tiedettäne. Kuustellin rajat
pyykitetty v. 1791. Nemen ja Hauvolan kylän piirien
sisällä Patalahden järven rannalla on eräs pieni
niemimaa, "Hakaniemi," joka kuuluu pappilaan.

Se olisi ollut, vielä 200 vuotta sitten, tuomarin hevois-
hakana, jossa tuomari, kun tuli ratsain häräjille,
piti hevosiansa waan eräs tuomari Olaus lahjoitta-
nut seurakunnan kirkkoherralle kummien lahja-
na *.

Kappalaisen virkatalona on $\frac{1}{4}$ manttaalin Kel-
hän kruurun tila, jonka Kuninkaan määräyksen
johdosta Uudenmaan ja Hämeen-läänin maaher-
* Nämä tiedot kertomut kammeri S. Grönholm.

ra Ernst Johan Ertz kesäkuun 12 päivänä
1662, silloisen kappalaisen Laurentius Paulin
pyynnöstä, on vahvistanut jämsässä allekir-
joittamalla päätöksellään *

*. Mikander Herdaminne I sivu 319.